

צמיד ניילו תימני וייחודו

נעמי פויכטונגר

לסנה

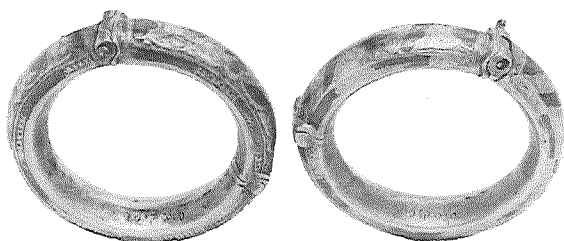
לפנינו צמיד שמקורו, ככל הנראה, בתימן ובדרך כלשהי הובא לוינה. שם נרכש בשנת 1934 מאת סוחר האמנות Felsenburg, על-ידי סבי המנוח, האספן ד"ר היינריך פויכטונגר, וכיום הוא מצוי ברשותי.

צורתו של הצמיד היא כגליל חלול, טיפוס המכונה בפי התימנים בשם פֶּרְכָּ' (תמונה 1). היקפו 23.6 ס"מ ועוביו 4.5 ס"מ. ציר וסגר מחלקים אותו ליחידות שהן כשליש וכשני-שלישים מהיקפו. לאורך צידו החיצוני עיטור חקוק ומושחר בניילו, בדגם חוזר של פרח מסוגן ועלה, לסירוגין, ואֵל כשפת הצמיד דגם קווי חוזר. צידו הפנימי של הצמיד חסר כל עיטור, אולם חקוקות בו שתי כתובות: 'סעיד מוסא' ו'חורגי טבייב יצ"ו'.²

- 1 זיהוי טיפוס הצמיד נמסר לי על-ידי הרב יוסף קאפח. אני מודה מקרב לב לרב קאפח על המידע, העצה והעזרה שהושיט לי, ועל שהתיר לי לצלם את הצמידים שבאוספו — ראה להלן (כמה עניינים הנדונים במאמר זה נדונים גם במאמרו של הרב י" קאפח, המתפרסם בחוברת זו).
- 2 קריאת הכתובת כך נסמכת על אופן פיענוחה על-ידי סבי המנוח, ד"ר היינריך פויכטונגר. בצורה זאת היא מצוטטת גם במאמרו של מרדכי נרקיס, 'ידיעות רש"י על מלאכת הניילו', מחקרי בית הנכות הלאומי בצלאל, ב (תש"ב), עמ' 14 הערה 16. הצעה אחרת נמסרה לי על-ידי ד"ר אמנון נצר מן האוניברסיטה העברית, ותודתי העמוקה לו על עזרתו בכך. לדעתו יש לקרוא בכתובת את השם חורני טבייב, לאמור, חורני הרופא, שם המעיד על מוצא בעליו מן החוראן.

תמונה 1: צמיד ניילו תימני (ברשות נעמי פויכטונגר, ירושלים); תמונה 5: פרט מתשתית הניילו בצמיד שברשות המחברת
תמונה 1, 4 — צולמו בידי: רפאל מגנס; תמונה 8, 7, 6, 5, 2 — צולמו בידי: רוני דוד; תמונה 3 צולמה בידי דוד חריס

תמונה 2: שני צמידי ניילו (ברשות הרב יוסף קאפח, ירושלים)

מן הבחינות הללו דומה הצמיד למספר צמידי-ניילו תימניים, שאפשר להכלילם בקבוצה אחת. שניים מהם מצויים באוספו של הרב יוסף קאפח בירושלים (תמונה 2) ושלושה נוספים³ באוסף המחלקה לאתנוגרפיה במוזיאון ישראל (תמונה 3).⁴ בשישה הצמידים הנסקרים כאן מצוי אותו סוג של דגמים עיטוריים, ואף הבדלי הגדלים ביניהם דקים ביותר.⁵ כמרכזן משותף להם המבנה של חלקי הצמיד. מבנה זה חוזר בקבוצה נוספת של צמידים, המעוטרים בכעין אמאיל ירקרק, ואף הם עשויים כגליל חלול, וכן בצמידים תימניים נוספים מטיפוס כרכ.

לארבעה מבין שישה צמידי הניילו מכנה-משותף נוסף, המייחד אותם בתוך הקבוצה: כתובות חקוקות המצויות בחלק הפנימי של הצמידים, נושאות שמות של בנים למשפחת קאפח. בצמיד שפירסם מרדכי נרקיס חקוק השם דוד קאפח, ואלו השניים שברשות הרב יוסף קאפח חתומים בשם סאלם קאפח.⁶ הכתובת בצמיד נוסף מאוסף מוזיאון ישראל היא רא — או דא — קאפח. מכל מקום קשה לזהות את בעל השם בוודאות.⁷ יוצא-דופן במקצת הוא הצמיד האחר שבאוסף מוזיאון ישראל.⁸ הכתובת החקוקה עליו היא בערבית בלבד, ללא כתובת עברית נוספת, ונראה שקריאתה קאפח, בלא ציון שם פרטי (תמונה 4). גם הגוון הצהבהב של צמיד זה

3 אחד מהם מזכיר מרדכי נרקיס במאמרו 'מלאכת האמנות של תימן', מחקרי בית הנכות הלאומי בצלאל, א (תש"א), עמ' 23, וכן לוח יא. ציור 36; וכן במאמרו 'ידעות רש"י על מלאכת הניילו' (ראה הערה 2 לעיל), עמ' 16, וצילומו בעמ' 17, ציור א. מן הראוי לתקן את קריאת הכתובת החקוקה בציור הפנימי של הצמיד: מייצר הצמיד הוא דוד קאפח ולא יחיא קופח, כפי שנכתב שם.

4 מספריהם ברישומי המוזיאון: M94-1-55, 2039(507) ו-102/43. תודתי נתונה לחוקרי המחלקה לאתנוגרפיה במוזיאון ישראל על שיתוף-הפעולה והרשות שניתנה לי לפרסם את הצמידים. 5 מידותיהם: M94-1-55 היקפו 24.8 ס"מ, עוביו 4.8 ס"מ; 2039 (507) היקפו 24 ס"מ ועוביו 4.5 ס"מ; 102/43 היקפו 25.5 ס"מ ועוביו 4.8 ס"מ. הצמידים באוספו של הרב קאפח מידותיהם: האחד היקפו 25.4 ס"מ ועוביו 4.8 ס"מ; האחר היקפו 25.1 ס"מ ועוביו 5.5 ס"מ.

6 לדברי הרב יוסף קאפח נעשה האחד בידי יחיה אולם נחתם בשם האומן בעל בית-המלאכה, ולכן גם הוא חתום בשמו של סאלם קאפח. וראה גם הערה 20 להלן.

7 מספרו M94-1-55, וקרוב לו בחתימתו צמיד ניילו שטוח מס' O.S.2710.66 במוזיאון ישראל. 8 מספרו 2039(507).

תמונה 3: צמידי ניילו (מאוסף מוזיאון ישראל בירושלים). מספריהם, מימין לשמאל M94-1-55, 102/43, 2039(507).
תמונה 4: חתימת האומן בצמיד מס' (507) 2039 באוסף מוזיאון ישראל, ירושלים.

מלמד שנעשה מכסף ירוד מזה של שאר הצמידים — מסגסוגת בעלת שיעור ניכר למדי של נחושת. יוסף שלום חבארה מונה את סגסוגות המתכות ששימשו במלאכת הצורפות בתימן⁹ ומפרט את השימושים העיקריים שנעשו בהן.¹⁰ לדבריו היה מקובל להשתמש ב'פצ'ה רבעי', שהרכבו ארבעה דרהם כסף ושישה דרהם נחושת, לעשיית תכשיטים למוסלמים מן המעמד הנמוך ולכפריים. הכתובת בערבית וכן איכות הכסף מצטרפות אפוא להנחה אחת, שהצמיד יועד למוסלמית.

המאפיין החשוב ביותר בקבוצת הצמידים הוא סוג העיטור שעל פניהם. כולם עשויים כסף חקוק, שבחלקו הוזהב ובחלקו הושחר בשיטת הניילור.¹¹ מעדותו של הרב יוסף קאפח עולה, שסוד ההשחרה היה ידוע בתימן רק לבני משפחתו, שעסקו בצורפות ברציפות במשך שלושה-עשר דורות.¹² ההסבר לבלבדיות זו טמון, אולי, ברמה המקצועית הגבוהה שהושגה בבית-מלאכה זה ובידע הדרוש

9 בתלאות תימן וירושלים, ירושלים תש"ל, עמ' 346-347.
10 מספר סגסוגות כסף שימשו את צורפי תימן, במעולה שבהן היו 85% כסף ו-15% נחושת, והוא 'הכסף הטהור'. לעיתים השתמשו במטבעות כסף עוברים לסוחר מסוג 'ריאל' או 'טאליר של מריה תרויה', שהרכבו היה זהה לזה של הכסף הטהור. ראה: יוסף קאפח, 'מצוקות תימן', ספונות, ה (תשכ"א), עמ' שצט. והשוה גם אברהם צפרוני, 'פרקים מחיי היהודים בתימן'. בתוך: יהודה רצהבי (עורך), בואי תימן. תל-אביב תשכ"ז, עמ' 145. סגסוגות נוספות מונה יוסף קאפח. הליכות תימן, ירושלים תשכ"א. עמ' 231. שני סוגי סגסוגות מציינ דוד בן שמואל הלוי קאראסו, שביקר בתימן בשנת תרל"ד. לדבריו 'יש שני סוגי עבודות בצורפות. יש עבודת כסף טהור ויש עבודת כסף מעורב בנחושת, חצי כנגד חצי'. עדות זאת מצוייה ב'ספר זכרון תימן' (קושטא תר"מ), תרגום: יצחק רפאל מולכו בתוך: יוסף טובי (עורך), 'יהודי תימן במאה הי"ט'. תל-אביב תשל"ז, עמ' 179.
11 טכניקות שונות של עשיית ניילו מביא Marc Rosenberg, *Niello bis zum Jahre 1000 nach Chr.* Geschichte der Goldschmiedkunst auf technischer Grundlage, Frankfurt am-Main 1924. pp. 2-9. שיטות נוספות, בייחוד אלה הנוכרות במקורות היהודיים, מזכיר מרדכי נרקיס במאמרו 'ידיעות רש"י על מלאכת הניילור' (ראה לעיל, הערה 2).
12 ההמשיות המקצועית במשפחה אחת בהמשך דורות רבים והעברת סודות האומנות מאב לבנו היו הנוהג הרגיל בתימן, אף כי השלטונות התירו ניידות מקצועית. ראה: Erich Brauer, *Ethnologie der jemenitischen Juden*, Heidelberg 1934, p. 237

להכנת תרכובת הניילו ועיבודו.¹³ תהליך העיבוד החל בכתישה ובערבוב של אבן נופח, או כוחל, עם עופרת. האזורים שנועדו להשחרה הוגדרו בקו-היקף וחורצו לשם הקלת הקליטה של הניילו. בעזרת נוצה, או מכחול מיוחד, הונח על המצע דבק, שהוכן מן החומר שסביב גלעיני חבוש כשהוא מדולל במים, ועליו פוזרה אבקת המתכות. בשלב זה הוכנס המוצר לתנור לחימום קל ומהיר. החומר ניתן, ולאחר הוצאתו הוסרו ממנו העודפים והאזורים המושחחים מורטו. השלב האחרון היה ההזהבה, שנעשתה על-ידי טבילת הצמיד במי-זהב.¹⁴

בחנית טיב העבודה בששת הצמידים מבודדת מכללם את הצמיד החתום 'סעיד מוסא' ו'חורגי' טבייב 'יצ'1: אמנם הדגמים המעטרים אותו דומים לאלה שבצמידי משפחת קאפח, אולם הביצוע שבו נופל מהם בשני תחומים: (1) חקיקת מיתארי המשטחים שנועדו להשחרה נעשתה בקו עמוק, בלתי יציב ובעל עובי משתנה, ומתקבל הרושם שהצמיד נעשה ביד פחות מיומנת. (2) השערה זו מתחזקת מבדיקת איכות ההשחרה. הכנת המצע לקליטת הניילו נעשתה על-ידי חירוק בקווים מקבילים, בעומק, בעובי ובמרווח בלתי-קבועים (תמונה 5). השוואת החירוק בצמיד האחד לזה שבצמידים מעשי-ידיהם של הצורפים ממשפחת קאפח מעלה שבאחרונים עוצב הדגם בקו עדין, משורטט היטב, ובדייקנות מרובה. נראה שגם אחיזת הניילו במשטח שהוכן לו אחידה וטובה יותר בצמידים אלה, לעומת עמידות נמוכה ובלתי-קבועה בצמיד החריג.

על-פי עדותם של ישעיהו צדוק ובנו יוסף, צורפים בירושלים שמוצאם בצנעא, ידעו מספר יהודים בתימן שיטה נוספת לעיבוד ניילו. אמנים אלה נהגו לגרד את הניילו ואת ריצוף האבן הירקרקת מן המסגד הממלוכי על-שם צאלח אל-דין בצנעא, שעמד במצב של הרס והתפוררות, לצורך עיטור תכשיטים. אל האבקה השחוקה הוסיפו כספית, חיממו את התערובת והניחיה על מצע הכסף, שהורטב קודם לכן במי דבק. הזהבת הצמיד נעשתה בדרך 'הזהבה האמיתית', לאמור באמצעות תרכובת של זהב מותך עם כספית, שאותה מרחו במכחול או בנוצת-תרנגולת על התכשיט, וכאשר התקררה התרכובת, נפרדה הכספית מהזהב.¹⁵

אם אכן השתמשו בתימן בשיטת השחרה זו, הרי יש בכך כדי לספק מענה לשאלת השוני שבאיכות ההשחרה בין הצמידים השונים, שכן הרכב החומר ודרך עיבודו וכן שיטת העיטור כולה שונים בתכלית. יש בכך גם קישור נוסף בין קבוצת צמידי הניילו לבין אלה המעוטרים ככעין האמאיל הירקרק, לבד מיחודם המשותף במבנה הצמיד. מועטים הם חפצי האומנות העממית ששם יוצריהם או שם בעליהם ידוע, ואף

13 הפרטים הללו נמסרים מעדות בעל-פה של הרב יוסף קאפח.

14 תיאור התהליך ראה: יוסף קאפח, הליכות תימן, עמ' 231.

15 הרב קאפח אישר את מרבית פרטי התיאור, אולם טען ששימוש חוזר נעשה רק באבן הירקרקת ולא בניילו שבמסגד. לא מצאתי תימוכין ממקור נוסף, בכתב או בעל-פה, על השחרה בשיטה זאת.

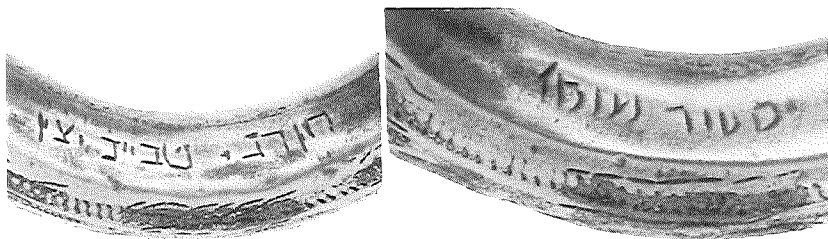
בתימן לא נהגו האומנים, על-פי-רוב, לציין את שמותיהם על-גבי עבודותיהם. נדירה עוד יותר כתובת בעלות על תכשיט, שהוא בשימוש יומיומי, ואף-על-פי-כן כל ששת הצמידים נושאים שמות החקוקים בצידם הפנימי. בידוע הוא, שבמשך תקופה קצרה אולצו הצורפים היהודים לחקוק את שמם על כל מוצר מעשה ידיהם, לשם ביקורת השלטונות ומחשש הונאה. ר' חיים בן יחיא חבשוש (נפטר בשנת 1899) מוסר, כי גזירה זאת באה משום שיוסף אלשיך לוי, שהיה ממונה על טביעת המטבעות של הח'ליפות, מעל בתפקידו ונתפס בקלקלתו. על-כן נקבע שמוצרי כסף לא יימכרו עוד 'אלא אחרי שנבחנו באש במצרף ואחרי שנטבעו בחותם הח'ליפה ואחרי שנחתם עליהם שם הצורף'.¹⁶ נראה אפוא ששמותיהם של בני משפחת קאפח, החקוקים על חמישה מששת הצמידים, הם חתימות אומן ולא ציוני בעלות.¹⁷

שונה מהם הוא הצמיד שברשותי, הנושא את השמות 'סעיד מוסא' (תמונה 6) ו'חורגי טבייב יצ"ו' (תמונה 7). לא נתגלו לי חפצים נוספים הנושאים אחד מן השמות הללו, אולם על-פי ההיקש נוכל להסיק שלפחות אחד מהם הוא שם הצורף שעשה את הצמיד. הדעת נותנת כי חורגי טבייב הוא מקבל הצמיד או מזמינו, שכן לשמו מצטרף הביטוי 'יצ"ו' (ישמרהו צורו ויחיהו) ואין זה ביטוי שאדם נוהג להוסיף לשמו-הוא.¹⁸ לפיכך קשה להניח שחורגי טבייב הוא שעשה את הצמיד. מכאן שהשם סעיד מוסא הוא חתימת האומן. אם כן, לפנינו דוגמה נדירה של צמיד שחקוקים בו הן שם מייצרו והן שם בעליו.

16 שלמה דב גויטיין (עורך ומתרגם), מסעות חבשוש, תל אביב תרצ"ט, עמ' 84-86.

17 יוסף שלום חבארה כותב על-יך, כי הגזירה שלפיה חוייבו האומנים לחקוק את שמם על עבודותיהם לא נשמרה בהקפדה בימי שלטון התורכים בתימן. הדרישה חודשה ביתר תוקף לאחר תפיסת השלטון בידי האימאם יחיא בשנת 1905. ראה: בתלאות תימן וירושלים, עמ' 348. יתכן אפוא שהצורפים בני משפחת קאפח ראו לעצמם זכות מיוחדת בעבודותיהם וחקקו עליהן את שמם כעין סמל מסחרי ועדות לטיב החפץ.

18 ביטוי זה נהג גם בתימן ושימש לציון שם הבעלים או הפטרון מזמין העבודה, והוא מוכר בעיקר מקולופונים שבכתב-יד. ראה, למשל, בכתב-יד מהמאה ה-18, שמביא: Norman Golb, *Sperius College of Judaica Yemenite Manuscripts*, Chicago 1972, 1, A2

תמונה 6: צידו הפנימי של הצמיד שברשות המחברת, ועליו השם 'סעיד מוסא'
תמונה 7: הכתובת 'חורגי טבייב יצ"ו' בצידו הפנימי של הצמיד שברשות המחברת

הדמיון במבנה, במידות ובתפיסה העיטורית של חמשת הצמידים ושל הצמיד החריג מאפשר לנו להניח שהיה לכולם מקור קרוב. אפשר שנעשו כולם בבית-המלאכה של משפחת קאפח, אלא שהצמיד החריג לא נחתם בשם האומן. מאוחר יותר נחקקו בו שני השמות, המעידים על העברת הצמיד מן האחד אל רעהו, אם על-ידי מתן ואם על-ידי ממכר. או שמא היתה כאן מעין גניבה אמנותית בהעתקת שיטת העיטור והדגמים בידי צורף שלא מבני-המשפחה, אולם קשה להניח שרוי הטכניקה הסתננו מדלת אמותיו של בית-המלאכה שבכך אומנותו. אפשרות אחרת היא שהמדובר בעבודות של אומן ושל תלמידו,¹⁹ שלמד את סוד התרכובת והעתיק ממורו את העיטור, אך במיומנות פחותה. הדבר היה אפשרי רק לאחר שהתלמיד נעשה אומן עצמאי, היות וכל עוד הוא שימש כשוליה נשאו עבודותיו את שמו של בעל בית-המלאכה.²⁰

קבוצת הצמידים שנעשו בידי בני קאפח היא עדות למסורת משפחתית רציפה של עיבוד ניילו במשך מספר דורות. הדוגמה המוקדמת ביותר של צמידי ניילו שנעשו בבית-המלאכה המשפחתי מהווה קבוצת צמידים מיוחדת במינם, ששלושה מהם שמורים כיום במוזיאון ישראל.²¹ הללו מצטיינים במבנה של רצועה שטוחה, עשויה סגסוגת של כסף עם כמות ניכרת למדי של נחושת. לאורך הצמידים מצויה מקלעת-צמה במרכז הלוחית, ומשני צדדיה השחרה ברצועה רחבה. בציור הפנימי של אחד הצמידים הללו חקוק שמו של סאלם קאפח ולידו מוטבעת גושפנקה רשמית של השלטונות בערבית.²² בצמיד אחד חתום רא – או דא – קאפח, וגם בו גושפנקה דומה.²³ בצמיד השלישי נשחקו הכתובות ואין הן ניתנות לקריאה. שילוב בין חתימת האומן ובין הגושפנקה הרשמית מצוי עוד בצמיד שטוח ומוזהב, מעשי-ידי סאלם קאפח,²⁴ המצוי באוספו של הרב יוסף קאפח (תמונה 8). עם זאת, יש להדגיש, שגושפנקות נמצאו רק על שני הסוגים של הצמידים השטוחים, אולם הן נעדרות מצמידי הכרכ. עדות לכך מהווה השוואת הצמיד השטוח החתום ר"י קאפח לזה הגילי, שבו אין גושפנקה.

- 19 אמנם בתי-המלאכה שמרו בדרך כלל על עקרון המשפחתיות, אולם היו אומנים שהעסיקו שוליות שלא מבני-המשפחה. ראה: אברהם צפרוני, 'פרקים מחיי היהודים בתימן', עמ' 145, והשוה גם עדותו של חבארה על אופן השתלמותו בצרפת, בתלאות תימן וירושלים, עמ' 85-87. כלל זה, שהיה נקוט גם בבית המלאכה של משפחת קאפח, מודגם יפה על-ידי השוואת שתי כתובות שבצמידים של הרב קאפח. בשניהם חקוק שמו של סאלם קאפח, אולם שתי הכתובות שונות זו מזו בצורת האותיות, והן מעידות על עבודת הסב ונכדו יחיה.
- 20 מספריהם כרישומי המוזיאון: O.S.2708.66; O.S.2709.66; O.S.2710.66 – על מציאותם של הצמידים הללו העמידני אבי נילסן מן המחלקה לאתנוגרפיה במוזיאון ישראל, ואני חייבת לו תודה עמוקה על כך.
- 21 מספרו (O.S.2709.66(510).
- 22 מספרו O.S.2710.66.
- 23 הצמיד מצוי באוסף של הרב יוסף קאפח.

תמונה 8: צמיד ניילו מוזהב ועליו חתימתו של סאלם קאפח וגושפנקה רשמית של השלטונות (ברשות הרב יוסף קאפח, ירושלים)

סאלם קאפח נולד בשנת 1798, נכדו יחיא, בנו של סלימאן, נולד בשנת 1847, 26, דוד קאפח נולד בשנת כ"ג אלפים כ"ג לשטרות (שנת 1892) ונפטר בשנת 1919. האם אפשר להסתייע בסדריוחסין זה לקביעת זמן עשייתו של הצמיד שברשותי — קשה להשיב. מתוך הקבלתו לצמידים מעשיידי משפחת קאפח נוכל לתארך אותו בין סוף המאה ה-18, 27, ימיו של סאלם, ובין ראשית המאה ה-20, ימיו של דוד — זהו פרק זמן של פעולת הצורפים עצמידיהם ידועים לנו.²⁸

מתוך בחינה חברתית והיסטורית של הנתונים נראה, שראוי לאחר את זמן עשייתו של הצמיד הנדון. צמידים מטיפוס זה היו אופנתיים בעבר בכל רחבי תימן, ואלו בדורות האחרונים היו בשימוש בעיקר באזור צעדה בקרב הכפריות ההרריות, יהודיות ומוסלמיות כאחת. עם זאת הוסיפו לייצרם בצנעא וממנה שיווקם לכפרים.²⁹ אין זה מן הנמנע שאחד האומנים מצעדה או מסביבתה הגיע לצנעא כדי להתמחות בעשיית סוג זה של צמידים, אולי בבית-המלאכה של משפחת קאפח. אפשר שאותו אומן מן החוץ היה צורף, לא נאלץ להשתלב בעבודה כשוליה מתחיל אלא למד את מערך הדגמים ואת מלאכת ההשזרה ונתאמן בה במשך תקופה קצרה וכאשר שב

25 יעקב ספיר, שביקר בתימן בשנות 1858-1859, מזכיר אותו כאחד ממגורשי צנעא בשנת 1859 וכמי שעמד בראש קהילת יוצאי צנעא ב'ראדא'; ראה: אבן ספיר, א. ליקה מגנצא, 1866-1874, עמ' קו.

26 על-פי עדותו של הרב יוסף קאפח. על ר' יחיה קאפח ופועלו כמייסד כת ה'דרדעים' ראה: אהרן צדוק, ר' יחיה קאפח ז"ל — תקופתו ומפעלו. בתוך: ישראל ישעיהו ואהרן צדוק (עורכים), שבות תימן, תל-אביב תש"ה, עמ' 166-175. וכן ישראל ישעיהו, 'לדמותו', שם, עמ' 176-180; שלום קרח, 'הולך תמים ופועל צדק', שם, עמ' 181-197; ו'פרקים מפרשת "דור דעה" בתימן', שם, עמ' 198-211.

27 תיארוך זה מקביל למה שציין היינריך פויכטונגר בכרטיס החפץ שבאוספו. ראוי להזכיר את השערות של מרדכי נרקיס, שמלאכת הניילו הגיעה לתימן רק במאה ה-18, אולם הוא לא פירט את נימוקיו לכך. ראה: 'מלאכת האמנות של יהודי תימן', עמ' 22-23.

28 כל זה בהנחה שאכן מדובר בבני הדורות האחרונים למשפחת קאפח, שכן שמותיהם הפרטיים עברו במשפחה דורות הרבה. כחתימתו של הרב יוסף קאפח למהדורת המשנה עם פירוש הרמב"ם שתירגם (ירושלים תשי"ז, כרך ג, עמ' תנו) הוא מונה סדר 13 דורות במשפחתו. ונראה גם כן לסמוך על עדותו של הרב קאפח, המזהה בהם את עבודותיו של סבו.

29 על-פי עדותם של הרב יוסף קאפח וישעיהו ויוסף צדוק.

